



บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

บทนี้ จะกล่าวถึง เทคนิควิธีวิจัยและหลักการอันเป็นแนวความคิดพื้นฐานสำหรับการวิจัยครั้งนี้

เทคนิควิธีวิจัย แบ่งเป็นประเด็นย่อย ๆ ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง ที่ศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เราจะแยกพิจารณาใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ

- 1.1 การเลือกพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย
- 1.2 การเลือกประชากรในการวิจัย

2. ขั้นตอนวิธีศึกษาวิจัย

- 2.1 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม
- 2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

1.1 การเลือกพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย มีหลักเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่

ดังต่อไปนี้คือ

- เป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยรู้จัก และสนิทสนมกับคนในพื้นที่เป็นอย่างดี ประเด็นนี้มีความสำคัญตรงที่ การคุ้นเคยกับสถานที่และการสนิทสนมกับคนในพื้นที่จะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี แบบแผนความคิดความเชื่อ และพฤติกรรมของคนในชุมชนที่จะช่วยในการวิเคราะห์ และตีความข้อมูลที่ได้รับ ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ประเด็น หรือเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับอำนาจ อิทธิพลทางการเมือง ของเจ้ามือหายาใต้ดินนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ในการวิเคราะห์ข้อมูล อาทิ เช่น ทั้งจากฝ่ายผู้ซื้อ ผู้ขาย คนเดินโพย และที่สำคัญที่สุดก็คือ จากเจ้ามือหายาใต้ดิน ซึ่งเป็นหน่วยในการวิเคราะห์นั่นเอง

- เป็นพื้นที่ที่สอดคล้องกับทฤษฎี และตัวแบบความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ กล่าวคือ พื้นที่ดังกล่าวจะเป็นพื้นที่อาชีพหลักคือ เกษตรกรรม การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่าง ประชาชน จะเป็นในลักษณะติดต่อกันโดยตรง (face-to-face) นั่นคือ พื้นที่หรือชุมชนดังกล่าว จะต้องไม่ใหญ่จนเกินไป และไม่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจรัฐจนเกินไป ทั้งนี้เพื่อที่จะนำแนวความคิดดังกล่าว มาทดสอบกับพื้นที่ที่เลือกเป็นกรณีศึกษา ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ หน่วยในการวิเคราะห์ จะอยู่ในระดับปัจเจกบุคคล หรือระดับจุลภาคนั่นเอง

1.2 การเลือกประชากรที่ศึกษาวิจัย

การเลือกประชากรที่นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ถือได้ว่าสำคัญที่สุด ทั้งนี้ เพราะขอบเขต และข้อจำกัดของเรื่องที่จะศึกษาวิจัยนั้น มิได้เปิดโอกาสให้ใช้หลักเกณฑ์เชิงสถิติ ที่มุ่งเน้นในเรื่องของความเป็นตัวแทนในหน่วยที่ใหญ่กว่า เช่น ในระดับสังคม เป็นต้น หากแต่การคัดเลือกประชากรที่ศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการคัดเลือกตัวอย่างตามจุดมุ่งหมายที่มีวิธีการคัดเลือกตัวอย่าง โดยการสำรวจความคิดเห็นที่มีวิธีการคัดเลือกตัวอย่างโดยการสำรวจความคิดเห็นของผู้วิจัยเล็กเห็นว่า สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายการวิจัย (จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีเค้าโครงล่วงหน้าในขั้นตอนแรก) อันได้แก่ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่ต้องการศึกษาวิเคราะห์ กระบวนการทางการเมือง (การควบคุม การใช้ การเป็นเจ้าของทรัพยากรทางการเมือง) ที่จะทำให้เจ้ามือหายาใต้ดินมีอำนาจ และอิทธิพลทางการเมือง การที่มุ่งเน้นถึงตัวกระบวนการในลักษณะของความต่อเนื่องมีความสัมพันธ์กันนั้น วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพแบบเจาะลึกจะเหมาะสมกว่า ดังนั้น หลักการสำคัญของการเลือก จึงมิได้อยู่ที่ขนาดของกลุ่มตัวอย่างว่าสามารถจะเป็นตัวแทน ในการสรุปอ้างอิงเชิงนิรนัย (deduction) ได้ดีเพียงใด หากแต่อยู่ที่ว่าจะทำอย่างไร จึงจะสามารถได้ข้อมูลในระดับลึกที่เป็นธรรมชาติได้มากที่สุด ดังนั้น การเลือกศึกษาในปริมาณผล อันประกอบไปด้วย เจ้ามือหายาใต้ดิน เพียง 3 ราย จึงเหมาะสม

แต่อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถจะเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับลึก จากเจ้ามือทั้ง 3 รายได้อย่างเพียงพอ ทั้งนี้เพราะในการสัมภาษณ์บางครั้งตามเจ้ามือจะไม่ ยินดีที่จะเปิดเผยความจริงที่ทราบ เช่น เรื่องฐานะ รายได้ ทรัพย์สิน การใช้อิทธิพลบาง ประการ เป็นต้น ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ความสำคัญของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะอยู่ตรงที่

- เป็นผู้ให้ข้อมูลในระดับลึกบางประเภท ที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้จากภายนอก และไม่สามารถได้รายละเอียดที่เป็นความจริงครบถ้วน จากเจ้ามือหายาตีดินใน การสัมภาษณ์ เช่น เรื่องเกี่ยวกับ รายได้ ฐานะ ทรัพย์สิน หรือความสัมพันธ์กับบุคคลบางกลุ่ม เป็นต้น
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะเป็นคนกลางที่จะนำผู้วิจัยไปรู้จักสนิทสนมกับเจ้ามือ เป็นพิเศษ อันได้แก่ เป็นคนภายในครอบครัว หรือเป็นเครือญาติที่มีการติดต่อกับเจ้ามือเป็นประจำ เป็นต้น ดังนั้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่คัดเลือกมาจึงดูจากความสัมพันธ์กับเจ้ามือว่าสนิทสนมกันมากหรือไม่ ทั้งนี้จะมุ่งเน้นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีส่วนร่วมในการประกอบการหายาตีดิน หรือมีผลประโยชน์ร่วมใน กิจการนี้ด้วย ทั้งนี้เพราะจะได้มีประสบการณ์ ความรู้ เรื่องที่จะศึกษาวิจัยอย่างแท้จริง ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัย ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้

สรุป ประเด็นเรื่องกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ ถ้าพิจารณา ในแง่พื้นที่ จะมีขนาดค่อนข้างเล็ก กล่าวคือ มีอาณาบริเวณ 1 ตำบล และครอบคลุมพื้นที่ 1/4 ของอีกสองตำบล และถ้าพิจารณาในแง่ของประชากรวิจัยก็ครอบคลุมขอบข่ายค่อนข้างแคบ คือ เจาะจงเฉพาะเจ้ามือหายาตีดิน 3 ราย และผู้ขายอีก 9 คน รวมประชากรที่จะนำมา ศึกษาวิจัยได้ 12 คน ซึ่งทั้ง 12 คนนี้ จะเป็นผู้ให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่จะนำมาวิจัยนั่นเอง

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ หากไม่ผู้วิจัยจึงไม่เก็บข้อมูลในบางส่วนจากประชากร ในพื้นที่ที่ศึกษาวิจัย ทั้งนี้ก็สืบเนื่องจากข้อจำกัดของหัวข้อเรื่องที่ศึกษาวิจัยนั้น ไม่สามารถกระทำ ได้อย่างเปิดเผยทั่วไป และจากประสบการณ์การสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง พบว่า ประชาชน ทั่วไปจะไม่ค่อยรู้ข้อมูลในระดับลึก อาทิเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ามือ กับตำรวจ หรือนักการเมืองมากนัก เขามักจะสนใจผลประโยชน์เฉพาะหน้ามากกว่า และที่สำคัญที่สุดก็คือ

ผู้วิจัยสามารถที่จะเก็บข้อมูลจาก เจ้ามือ (ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญอันจะทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลโดยตรงนั่นเอง จึงทำให้ผู้วิจัยเน้นเก็บ และวิเคราะห์ข้อมูล จากมุมมองของเจ้ามือหายาใต้ดินเป็นหลัก

2. ขั้นตอนวิธีศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการหลากหลายในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพราะ แต่ละวิธีนั้น มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นการนำเอาวิธีการที่หลากหลายมาช้ร่วมกัน จึงน่าจะเหมาะสำหรับข้อมูลอย่างรอบด้าน ทั้งนี้การนำเอาวิธีการศึกษา และ เก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละวิธีมานั้น ก็มีหลักการ และ เหตุผลแตกต่างกันออกไป ดังจะได้วิเคราะห์ดังต่อไปนี้คือ

2.1 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในลักษณะที่เข้าไปอยู่ และปฏิบัติตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ศึกษา เช่น เข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้ การซื้อขายหายาใต้ดิน การส่งโทษ การเก็บโทษ การปฏิบัติงานของหน่วยต่าง ๆ ในกระบวนการหายาใต้ดิน เหตุที่ผู้วิจัยสามารถมีส่วนร่วมในลักษณะดังกล่าวได้ ก็เนื่องจาก ความสนิทสนม คั่นเคย ความไว้วางใจกันเป็นการส่วนตัว กับผู้ไขข่าวสำคัญ (Key informants) และเจ้ามือหายาใต้ดินรายหนึ่ง ดังนั้นในการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมนี้ ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงเหตุการณ์ สถานการณ์ และประชากรตัวอย่าง ที่เกิดขึ้นจริง เป็นระยะ เวลานานติดต่อกัน อย่างไรก็ตามการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนี้ ผู้วิจัยใช้การสังเกตใน 2 ขั้นตอน กล่าวคือ

2.1.1 ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยใช้ครั้งแรกสุด หลังจากที่กำหนดหัวข้อที่สนใจไว้แล้ว แต่ยังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย หรือ สมมุติฐานการวิจัย นั่นคือ ยังไม่กำหนดประเด็นเฉพาะเจาะจงลงไปว่า จะสังเกตเรื่องอะไรบ้าง การเข้าไปในพื้นที่ในขั้นตอนนี้ จึงเท่ากับว่าเข้าไปสำรวจพื้นที่ทั่ว ๆ ไปอย่างกว้าง ๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคยสนิทสนม ความไว้วางใจกันเป็นการส่วนตัวก่อน ประกอบกับพื้นที่ที่ศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยเป็นอย่างดีก่อนหน้านั้นแล้ว ดังนั้น การเข้าไปสังเกตการณ์จึงไม่มีปัญหาและอุปสรรคอะไร เป็นแต่เพียงต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร (ประมาณ 4-5 เดือน) ในการที่จะทำให้ทราบอย่างคร่าว ๆ ถึง

- ก. บุคคลผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการนี้
- ข. การจัดการบริหารงาน สถานที่ประกอบการจริง

- ค. ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง เจ้ามือกับเจ้ามือ ระหว่าง
เจ้ามือกับข้าราชการ (ตำรวจ) และระหว่างเจ้ามือกับนักการเมือง เป็นต้น
- ง. ผลประโยชน์ที่แต่ละฝ่ายจะได้รับ มีอะไรบ้าง เป็นต้น

หลังจากการสังเกตการณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และได้ข้อมูลอย่างคร่าว ๆ
มาแล้ว ผู้วิจัยก็นำประเด็นเรื่องทั่ว ๆ ไปมาวิเคราะห์ และทบทวนวรรณกรรมที่คาดว่าน่าจะ
เกี่ยวข้อง หลังจากทบทวนวรรณกรรมก็กำหนดวัตถุประสงค์ว่าจะเน้นประเด็นใดบ้าง
แล้วนำมาตั้งเป็นสมมติฐานการวิจัย หลังจากที่ได้เปรียบเทียบ ทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรม
ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนั้น เมื่อได้สมมติฐานการวิจัยก็จะให้ทราบต่อไปถึงประเด็น
แนวความคิด ความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิด เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนต่อไปคือ

2.1.2 ใช้การสังเกตแบบมีเค้าโครงล่วงหน้า

เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยกำหนดเรื่อง หรือประเด็นไว้ล่วงหน้าว่า
จะสังเกตอะไร ไม่สังเกตอะไร นั่นคือ จะไม่สังเกตการณ์นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่าง
ตัวแปรหรือแนวความคิดที่ระบุไว้ในสมมติฐานการวิจัย นั่นคือ สามารถที่จะจัดการควบคุมการ
สังเกตและสามารถแยกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ เพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวม และวิเคราะห์
ข้อมูลได้

อย่างไรก็ตาม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมที่มีเค้าโครง
กำหนดแบบนี้ กระทำร่วมด้วยกับการเก็บรวบรวมข้อมูล อีกลักษณะคือใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview)

เหตุผลหลักที่ต้องใช้วิธีการสังเกตการณ์ร่วมกับการสัมภาษณ์ก็เพราะ
การสัมภาษณ์ถึงแม้จะเป็นแบบเจาะลึก แต่บางครั้งก็อาจไม่ได้ข้อมูลที่ เป็นความจริงได้ ทั้งนี้
เพราะลักษณะของคำถามที่ซ้ำถาม การไม่เต็มใจให้ความร่วมมือของผู้ตอบ เหตุการณ์หรือ
เรื่องที่ถามนั้นเป็นเรื่องที่ล่อแหลมละเอียดอ่อน เช่น เรื่องเกี่ยวกับ ฐานะ รายได้ หรือ

ผลประโยชน์จากการเป็นเจ้าของนั้น บางครั้งเจ้ามือไม่เต็มใจที่จะเปิดเผย จำเป็นต้องใช้การสังเกตร่วมด้วย เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัว การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน เป็นต้น ดังนั้น จึงจำเป็นต้องใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นหลัก

ส่วนวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งเจาะเฉพาะประเด็น หรือแนวความคิดที่กำหนดไว้ในสมมติฐานเป็นหลัก บางครั้งถ้าผู้ให้สัมภาษณ์ตอบนอกเรื่อง ผู้วิจัยจะต้องหันเหความสนใจของผู้ถูกสัมภาษณ์มาสู่จุดที่สนใจ (ในสมมติฐานนั่นเอง) ดังนั้นในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้เน้นเป็นพิเศษกับการสัมภาษณ์เจ้ามือห่วยๆ 3 ราย แต่การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับเจ้ามือห่วยๆ 3 ราย ก็อาจจะไม่ได้รายละเอียดที่แท้จริงครบถ้วนตามที่ต้องการ จึงจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วย การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญนี้ นอกจากจะสามารถเก็บรายละเอียดบางประการที่ได้จากการสัมภาษณ์เจ้ามือที่ยังไม่ครบถ้วนแล้ว ก็ยังสามารถจะใช้คำถามซึ่งบางคำถามที่ใช้ถามเจ้ามือ เพื่อต้องการจะรู้ว่า เจ้ามือต้องการปกปิดเรื่องใด หรือเป็นการหยั่งลึกได้ว่า คำตอบของเจ้ามือที่เชื่อใจได้มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้มีได้หมายความว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะเป็นผู้รู้เรื่องดีกว่า เป็นแต่เพียงว่า ผู้วิจัยต้องการให้มีการคานน้ำหนักกันของแนวคำตอบ หรือเป็นการช่วยตรวจสอบแนวคำตอบที่ได้รับจากเจ้ามือด้วยว่า ใกล้เคียงกับคำตอบของผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือไม่เพียงใด เพื่อที่ว่าในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล จะใช้เป็นตัวเปรียบเทียบได้ว่าข้อมูลใดที่ได้รับการยืนยันหนักแน่นทั้งสองฝ่ายตรงกัน ก็น่าที่จะเชื่อใจได้มากกว่าข้อมูลอื่น ๆ เป็นต้น

ทั้งนี้สืบเนื่องมาจาก ทั้งการสังเกต และการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยเป็นผู้กระทำเองทั้งหมด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้เครื่องมือ หรืออุปกรณ์ในการช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้คือ

2.2.1 ใช้สมุดบันทึกสนาม

เราใช้สมุดบันทึกสนามก็เพื่อที่จะใช้จดบันทึกผลการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ทั้งที่ไม่มีโครงสร้าง และมีโครงสร้าง ลักษณะของการจดบันทึก จะแตกต่างกัน อยู่บ้างก็ตรงที่ ในขั้นตอนการสังเกตแบบไม่มีโครงสร้างนั้น จะเป็นการจดแบบคร่าว ๆ ไม่ได้

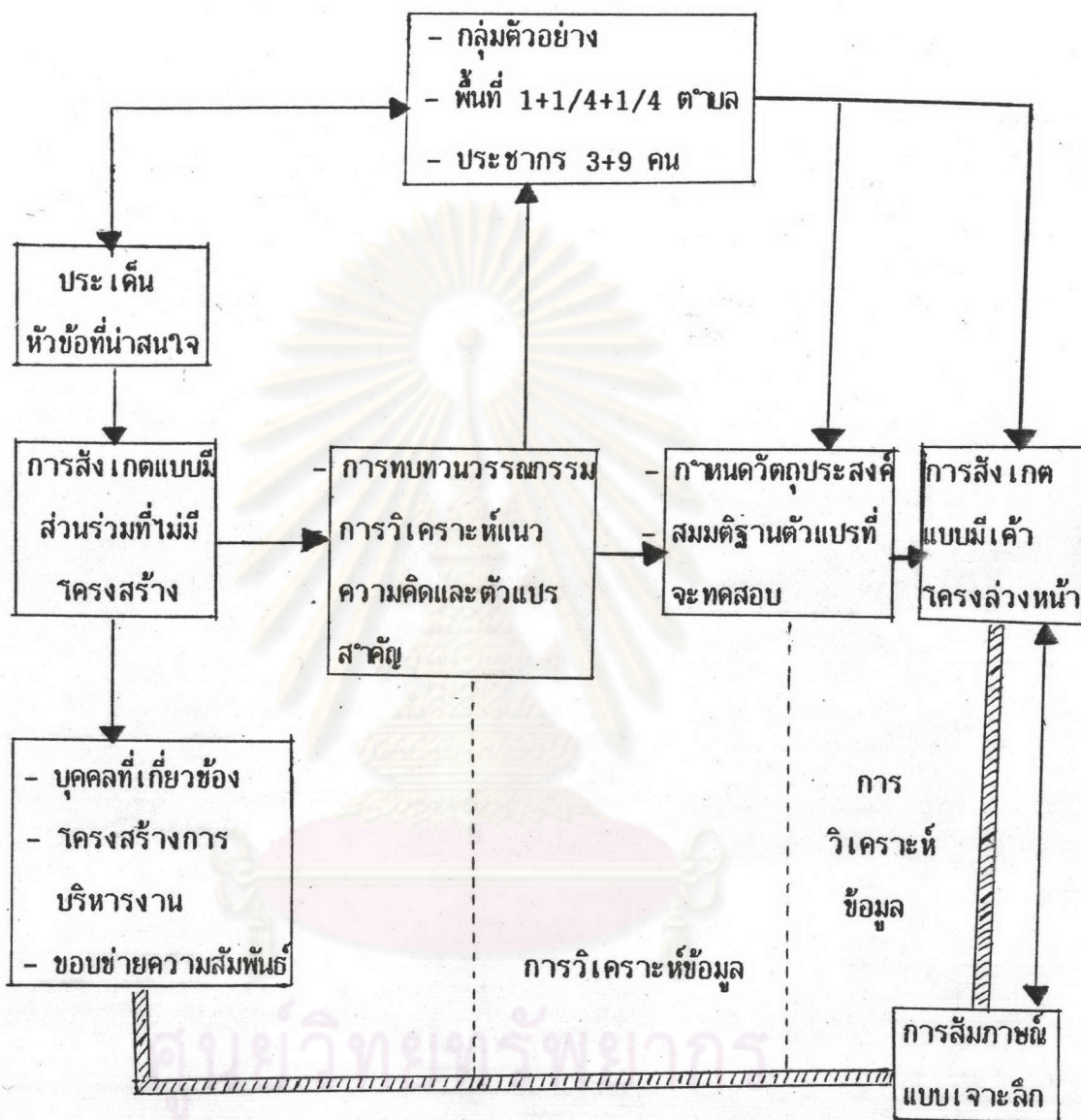
าให้รายละเอียดมาก เพียงแต่จุดประเด็นหลัก ๆ ที่เห็นมาเท่านั้น ส่วนการจดบันทึกหลังจากที่
 สิ่งเกิดการณ์แบบมีโครงสร้างแล้วนั้น จะจุดประเด็นในแง่รายละเอียดที่ค่อนข้างจะละเอียด
 แต่ทั้งนี้ รายละเอียดดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับแนวความคิดในสมมติฐานเท่านั้น เรื่องที่ไม่เกี่ยวข้อง
 ก็มิได้จดบันทึกไว้ ซึ่งการจดบันทึกนี้ก็มิได้ใช้เฉพาะในกระบวนการสังเกตเท่านั้น ในขั้นตอนของ
 การสัมภาษณ์ใช้การจดบันทึกสนาม เป็นแต่เพียงว่า ในการสัมภาษณ์นั้นก่อนจะจัดตั้งชี้แจงให้
 ผู้สัมภาษณ์เข้าใจก่อน และเลือกจุดเฉพาะหัวข้อหลัก แนวความคิดหลักบางประการเท่านั้น ทั้งนี้
 เพื่อมิให้การสัมภาษณ์ที่กล่าวถึงดำเนินอยู่ต้องหยุดชะงักลงไปนั่นเอง

2.2.2 ใช้เทปบันทึกเสียงขนาดเล็กที่ซื้อมาได้

เทปบันทึกเสียงจะมีบทบาทสำคัญที่สุด โดยเฉพาะในการสัมภาษณ์
 แบบเจาะลึก ที่ต้องการให้ผู้ตอบคัมภาษณ์แล้วต่อเนื่องได้ยาว ๆ ทั้งนี้เพราะต้องการความ
 ต่อเนื่องของแนวความคิด ที่ถ้าใช้การจดบันทึกอาจจะไม่สะดวก จะทำให้การสัมภาษณ์ชะงักลงได้
 แต่การใช้เทปบันทึกเสียงนี้ ก็จะใช้ร่วมกับการจดบันทึกหัวข้อหลัก ๆ ร่วมด้วย ทั้งนี้ เพื่อช่วยใน
 การแยกแยะข้อมูล หรืออาจนำมาถามซ้ำได้ในขณะที่สัมภาษณ์ บางประเด็นที่คิดว่าสำคัญได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 3.1 ขั้นตอนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล



หมายเหตุ ; เครื่องหมายและสัญลักษณ์

- > แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงเดียว
- <————— แสดงถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
- - - - - แสดงถึงการนำมาทดสอบหรือวิเคราะห์เปรียบเทียบ
- ////// แสดงถึงขั้นตอนการเชื่อมโยงข้อมูล เพื่อการวิเคราะห์หรือการวิเคราะห์ข้อมูลนั่นเอง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 หลังจากที่ได้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะนำข้อมูลเหล่านั้นมาแยกประเภท จัดหมวดหมู่ เพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ และกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล จะกระทำไปพร้อม ๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย กล่าวคือ ในแต่ละวัน/ครั้ง หลังจากเก็บข้อมูลเสร็จแล้ว ผู้วิจัยจะ เขียนบันทึกแยกประเภทตามคุณลักษณะของข้อมูล จัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กันด้วย กระทำเช่นนี้ทุกครั้ง จนกระทั่งเก็บข้อมูลเสร็จ และได้ข้อมูลตามต้องการ ดังนั้นการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายก่อนการเขียนรายงาน ก็คือ การจัดระบบ รวมทั้งการขยายความ การวิเคราะห์เบื้องต้น ที่ผู้วิจัยได้กระทำไว้ตอนอยู่ในชุมชนที่ศึกษา นั้นเอง

ข้อได้เปรียบเทียบของการวิเคราะห์ข้อมูลพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูลนี้ จะทำให้ทราบได้ว่าข้อมูลส่วนใดบ้างที่จำเป็นต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ช่วยในการวางแผนการวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งการวางแผนได้จริง การเขียนรายงานทำได้ง่ายกว่า

3.2 สามารถระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ และตัวแปรตาม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สามารถที่จะระบุได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรสาเหตุกับตัวแปรผลนั้น เป็นความสัมพันธ์ชนิดใด นั่นคือ เป็นความสัมพันธ์กันเชิงสาเหตุ-ผล หรือเป็นความสัมพันธ์กันธรรมดา แต่ปัญหาที่ตามมาในประเด็นนี้คือ ในการวิเคราะห์วิจัยเชิงคุณภาพนั้น เราจะแยกความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ ออกจากความสัมพันธ์กันที่ไม่จำเป็นต้องเป็นสาเหตุ-ผล ออกจากกันได้อย่างไร สำหรับปัญหาที่ว่า อะไรคือความแตกต่างระหว่างความเป็นสาเหตุ (cause) กับความสัมพันธ์ (correlation) เพราะสิ่งที่เราเรียกว่า เป็นความสัมพันธ์กันนั้น มิใช่สาเหตุเสมอไป ในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล การที่จะสรุปว่า อะไรเป็นสาเหตุไม่ว่าจะเป็นสาเหตุทั้งหมด หรือเป็นสาเหตุเพียงบางส่วนเท่านั้น ปัญหานี้ การวิจัยเชิงคุณภาพมีจุดอ่อนอย่างยิ่ง เราเรียกลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น ข้อบกพร่องเกี่ยวกับการอ้างสาเหตุ (ปรีชา ช้างขวัญยืน 2524 : 104-105) เช่น ถ้าเราจะพิสูจน์สมมติฐานข้อที่ 1 ที่ว่า "ปัจจัยทางการให้คำปรึกษาคู่มือครองและอิทธิพล มีความสำคัญกว่าปัจจัยอื่นที่ทำให้ (เป็นสาเหตุหลัก) เจ้ามือหยาตัดดินมีอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง"

จะพบว่า เป็นการมองภาพรวมระหว่างสาเหตุและผล ต่อประเด็นนี้ ปัญหาที่จะตามมาก็คือ เราจะทราบได้อย่างไรว่า ปัจจัยทางด้านการให้ ความคุ้มครอง และอิทธิพลนั้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้ามือมีอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง หรือว่าปัจจัยทางด้านการให้ ความคุ้มครองและอิทธิพลนั้น เป็นแต่เพียงมีความสัมพันธ์กันกับอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง เท่านั้น หากใช่เป็นสาเหตุและผลของกันและกันไม่

อาจจะกล่าวได้ว่า โดยเทคนิคของวิธีการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพนั้น ถึงแม้เรา จะไม่สามารถพิสูจน์ยืนยัน ได้อย่างหนักแน่นว่า อะไรเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดผลอะไร หรือลักษณะ ใดที่เราเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงสาเหตุนั้น เราสามารถที่จะพิสูจน์ถึงหลักการของความ เป็นเหตุผล ได้ดังนี้คือ

ก. การให้คำอธิบาย กล่าวคือ

- การจะสรุปว่า ปัจจัยทางด้านการให้ ความคุ้มครอง และอิทธิพลทำให้ เจ้าพ่อมีอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง (โดยเน้นที่นัยสำคัญ และความสม่ำเสมอของปรากฏ การณ์) นั้น ไม่สำคัญเท่ากับการให้คำอธิบายว่า การควบคุมทรัพยากรทางด้านการให้ ความ คุ้มครองนั้น จะทำให้เกิดอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองได้อย่างไร เพราะการตอบปัญหา "อย่างไร" ได้ทำให้เราเข้าใจได้ว่า ทำไมเราจึงสามารถสรุปได้ว่า ทรัพยากรทางด้าน การให้ ความคุ้มครองเป็นสาเหตุ และการตอบปัญหา "อย่างไร" นี้เอง อาจจะทำให้เรารู้ว่า สาเหตุที่เราสรุปนั้นแท้จริงอาจมีสาเหตุหรืออาจเป็นเพียงสาเหตุอย่างหนึ่งเท่านั้น ในหลาย สาเหตุ

ข. การเน้นถึงกลไก กระบวนการ

ต่อประเด็นปัญหาที่ว่า ทรัพยากรทางด้านการให้ ความคุ้มครอง จะทำให้เกิด อำนาจ และอิทธิพลทางการเมืองได้อย่างไรนั้น การตอบคำถามที่ว่า อย่างไร ก็เท่ากับ การพยายามค้นหาว่ามีกลไก หรือกระบวนการอะไรที่จะเป็นตัวเชื่อมสิ่งที่เราอ้างว่าเป็นสาเหตุ

ดังนั้นการตอบปัญหาต่อสาเหตุที่เราสงสัยนั้นว่าจะก่อให้เกิดผลดังกล่าวดังไร จึงสำคัญกว่า การสรุปว่าอะไรเป็นสาเหตุของอะไรนั่นเอง



รูปที่ 3.2 กลไกกระบวนการที่เชื่อมสาเหตุกับผล

จะพบว่าแนวทางการให้คำอธิบายเชิงคุณภาพจะมุ่งเน้นการให้คำอธิบายว่ามีกลไก หรือกระบวนการ (P) อะไรที่จะทำให้อะไร X เป็นเหตุก่อให้เกิดปรากฏการณ์ Y และมีขั้นตอนการทำงาน (หรือ กลไก กระบวนการ) อย่างไรที่ทำให้เราสามารถสรุปได้ว่า X เป็นสาเหตุของ Y เป็นต้น

3.3 การแสดงแบบแผน หรือแผนภาพของความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง กล่าวคือ ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล ในเชิงความสัมพันธ์หรือในเชิงเหตุผลนั้น สามารถนำมาแสดงเป็นแผนภาพ หรือโครงสร้างของความสัมพันธ์ได้

สรุปประเด็นนี้ก็คือ การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยในครั้งนี้ กล่าวได้ว่า เริ่มกระทำกันทุกขั้นตอนของการวิจัยก็ว่าได้ ตั้งแต่การนำข้อมูลมาสร้างเป็นแนวความคิด หรือ สมมติฐาน และการนำแนวความคิดมาหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาสรุปเป็นผลการศึกษาวิจัย นั่นเอง

แนวความคิดพื้นฐานการวิจัย

กล่าวได้ว่า ระเบียบวิธีการศึกษา อันเป็นเทคนิคที่จะศึกษาวิจัย ที่ได้กล่าวถึงไว้ในตอนแรกนั้น มีพื้นฐานแนวความคิดความเชื่อมาจากปรัชญาในแนวสังคมนิยม (realism) เหตุที่กล่าวว่ามีรากฐานแนวความคิดมาจาก สังคมนิยม ก็เนื่องจาก

1. เน้นการอธิบายมากกว่าทำนาย การเน้นการให้การอธิบาย (explanation) มากกว่าการทำนาย (prediction) ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสังคมนิยมกับปฏิฐานนิยม ในลักษณะที่ปรัชญาทั้งสองแนวทางนี้จะเห็นความแตกต่างได้ชัดเจนในประเด็นการอธิบายความสัมพันธ์กันระหว่างเหตุกับผล (causal relationship) ในปรัชญาปฏิฐานนิยม จะเน้นถึงความสม่ำเสมอของปรากฏการณ์ที่เป็นเหตุ กับปรากฏการณ์ที่เป็นผล มากกว่าที่มุ่งอธิบายกลไก หรือกระบวนการซึ่งเหตุก่อให้เกิดผลขึ้นมา ทั้งนี้เพราะปรัชญาแห่งศาสตร์ แนวนี้ (ปฏิฐานนิยม) ให้ความสำคัญแก่การทำนาย มากกว่าการอธิบายนั่นเอง ดังนั้น ทฤษฎีในเชิงปฏิฐานนิยม จึงมักจะพิจารณาเหตุในลักษณะของสิ่งที่เกิดขึ้นก่อน และพิจารณาผลในแง่ของสิ่งที่เกิดขึ้นตามมา หากเหตุการณ์ทั้งสองนี้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ก็ถือได้ว่า เหตุการณ์ทั้งสองมีความสัมพันธ์กันในเชิงเหตุกับผล ในทางตรงกันข้าม ปรัชญาสังคมนิยม จะให้ความสำคัญถึงการพรรณนาวิเคราะห์ถึงกลไกหรือกระบวนการที่เชื่อมโยง ปรากฏการณ์ซึ่งเป็นเหตุเข้ากับปรากฏการณ์ซึ่งเป็นผล (อนุสรณ์ ลีมนณี, 2531 : 218) และรายละเอียดดูใน Keat and Urry, 1982 : Chapter 1, 2)

ต่อประเด็นเรื่องการเน้นถึงกลไก กระบวนการที่จะผลักดันปรากฏการณ์ที่เป็นสาเหตุว่าจะก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เป็นผลได้อย่างไรนั้น ในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อจะพิสูจน์สมมุติฐาน ข้อแรกที่ตั้งไว้ว่า

"ในบรรดาปัจจัยที่เป็นทรัพยากรทางกรเมืองนั้น ปัจจัยทางด้าน การให้ความคุ้มครองและอิทธิพล (X_3) มีความสำคัญมากกว่าปัจจัยอื่น ที่ทำให้เจ้ามือหายาใต้ดิน มีอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง"

การจะพิสูจน์สมมุติฐานนี้ในการวิจัยนั้น เราไม่สามารถจะบ่งชี้เฉพาะเจาะจงให้เห็นความแตกต่างอย่างเด่นชัดถึงน้ำหนัก ความมากน้อยของแต่ละปัจจัยที่คาดว่าจะเป็นตัวแปรสาเหตุ ($X_1 - X_4$) ว่าแตกต่างกันเท่าใดในลักษณะที่จะสามารถพิสูจน์ได้ชัดเจนถึงนัยสำคัญของตัวแปรอิสระต่อตัวแปรตาม (อิทธิพลทางการเมือง) เจกเช่น การศึกษาวิจัยเชิงปริมาณกระทำกันได้เป็นแต่เพียง เราสามารถชี้ให้เห็น หรือแสดงให้ประจักษ์ได้ว่าปัจจัยอันเป็นตัวแปรอิสระตัวใดที่มีผลกระทบ หรือว่าเจ้ามือหายาใต้ดินใช้ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้อย่างไร ในการสร้าง

ความสัมพันธ์ (อันถือได้ว่าเป็นกลไก) กับบุคคลอื่น ๆ ที่จะทำให้ได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจ และอิทธิพล หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ปัจจัยใดที่เจ้ามีอำนาจมาใช้มาก ในการสร้างความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยน ก็จะถือว่าปัจจัยนั้นมีความสำคัญมากกว่าปัจจัยอื่น ดังนั้นในการวิเคราะห์ ความสำคัญของปัจจัย (ตัวแปรอิสระ) จึงต้องวิเคราะห์ผ่านกลไก หรือกระบวนการแลกเปลี่ยน นั้นเอง

ซึ่งผลจากการวิเคราะห์ นอกจากจะทำให้เราสามารถอธิบายได้ว่าเจ้ามีอำนาจ ะไรในการสร้างความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนแล้ว ยังจะทราบต่อไปอีกด้วยว่า เจ้ามีอำนาจ ปัจจัยนั้น ๆ อย่างไร ด้วย ในทางตรงกันข้ามถ้าเป็นการวิเคราะห์ที่มีพื้นฐานมาจากปรัชญา ปฏิฐานนิยม จะไม่สามารถหาคำอธิบายได้ว่า ปัจจัยหรือตัวแปรอิสระดังกล่าวสามารถที่จะนำไปสู่การมีอำนาจ และอิทธิพลทางการเมืองได้อย่างไร โดยอาศัยวิธีการใดบ้าง เป็นต้น แต่ทั้งนี้ ผลจากแนวทางการอธิบายนี้มีรากฐานความคิดในเชิงสังคมนิยม เราไม่สามารถที่จะคาดการณ์เชิงทำนายได้ว่า ถ้าเจ้ามีอำนาจปัจจัยนั้น ๆ เพียงพอเป็นจำนวนเท่าใด จึงจะทำให้มีอำนาจและ อิทธิพลทางการเมือง

จากที่กล่าวถึงไว้แล้ว ประเด็นที่ต้องการจะเน้นก็คือว่า แม้จะเป็นการวิเคราะห์ด้วย ปัจจัยใด สำคัญกว่าปัจจัยใด ที่ดูเสมือนเป็นการวิเคราะห์หาความเป็นสาเหตุของปรากฏการณ์ที่เป็นผลลัพธ์ตาม แต่ก็ยังจำเป็นต้องวิเคราะห์ปัจจัย ดังกล่าวผ่านกลไก หรือกระบวนการที่จะเป็นตัวผลักดัน ปัจจัยสาเหตุว่าจะนำไปสู่ปรากฏซึ่งเป็นผลได้อย่างไรนั่นเอง ตรงจุดนี้จึงแตกต่างจาก แนวการวิเคราะห์เชิงปฏิฐานนิยมที่มักจะเน้นวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เป็นสาเหตุ กับปรากฏที่เป็นผล ในเชิงทำนายมากกว่า

ประเด็นดังที่ได้กล่าวมานั้น เราสามารถนำมาเชื่อมโยงในการวิเคราะห์ปัญหาที่ว่า ด้วยอะไรคือความแตกต่างระหว่างความเป็นสาเหตุ (cause) กับความสัมพันธ์ (correlation) เพราะสิ่งที่เราเห็นว่าปรากฏการณ์ทั้งสองมีความสัมพันธ์กันนั้น มิใช่สาเหตุเสมอไป ในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น การจะวิเคราะห์ว่าปรากฏการณ์ใดเป็นสาเหตุของอีกปรากฏการณ์หนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นสาเหตุทั้งหมด หรือเพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งถ้าเราใช้เทคนิควิธีวิเคราะห์เชิงคุณภาพจะ ประสบปัญหานี้ และถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญ เราเรียกลักษณะที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วนั้นว่าเป็น

ข้อบกพร่องเกี่ยวกับการอ้างสาเหตุ (ดู ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2524 : 104-105) ตัวอย่างที่จะนำมาใช้ในการวิจัยก็คือ ปัญหาที่จะตามมาในการวิเคราะห์ข้อมูลกล่าวคือ เราจะทราบได้อย่างไรว่า ปัจจัยทางการให้ความคุ้มครองและอิทธิพลนั้น เป็นสาเหตุที่ทำให้เจ้ามือมีอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง หรือเป็นแค่เพียงว่า ปัจจัยทางการให้ความคุ้มครองและอิทธิพลมีความสัมพันธ์กันกับอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองเท่านั้น หากใช่เป็นเหตุและผลของกันและกันไม่

ในประเด็นนี้จะพบว่า โดยเทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถพิสูจน์ ยืนยัน ได้อย่างหนักแน่นว่า อะไรเป็นสาเหตุ อะไรเป็นผล ก็ตามแต่ก็สามารถพิสูจน์ถึงหลักของความเป็นสาเหตุ หรือเป็นผลได้ดังนี้คือ

- การจะสรุปว่า ปัจจัยทางการให้ความคุ้มครองและอิทธิพล ทำให้เจ้ามือมีอำนาจ และอิทธิพลทางการเมือง โดยเน้นที่ความมีนัยสำคัญหรือความสม่ำเสมอของปัจจัยดังกล่าวนี้ ไม่สำคัญเท่ากับการให้คำอธิบายว่า การควบคุมทรัพยากรทางการให้ความคุ้มครองนั้น จะทำให้เกิดอำนาจ และอิทธิพลได้อย่างไร เพราะการตอบคำถามอย่างไรก็ได้ ทำให้เราเข้าใจได้ว่าทำไมเราจึงสรุปว่า ทรัพยากรทางการให้ความคุ้มครอง เป็นสาเหตุ และการตอบปัญหาอย่างไรนี้เอง อาจจะทำให้เรารู้ว่า สิ่งที่เราสรุปว่า เป็นสาเหตุนั้นแท้จริงอาจมีใช่ อาจจะเป็นเพียงความสัมพันธ์ธรรมดาเท่านั้น หรืออาจเป็นเพียงสาเหตุหนึ่งในหลายสาเหตุเท่านั้น

ตัวอย่างในชีวิตประจำวัน เช่น จะพบว่า บ่อยครั้ง เมื่อเรากรำแดด เรามักจะเป็นหวัด แต่ไม่สามารถสรุปว่า การกรำแดดเป็นสาเหตุของการเป็นหวัดได้ อาจเป็นเพียงมีความสัมพันธ์กันเท่านั้น และการสรุปดังกล่าวก็ไม่สำคัญเท่ากับการให้คำอธิบายว่า การกรำแดดจะทำให้เป็นหวัดได้อย่างไร เพราะผลจากการอธิบายกลไก หรือกระบวนการ หลังจากการกรำแดดที่จะก่อให้เกิดการเป็นหวัดได้ ต่อประเด็นนี้ การจะสรุปว่าทรัพยากรทางการให้ความคุ้มครอง จะทำให้เกิดอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองได้อย่างไรนั้น การตอบคำถามที่ว่าอย่างไรก็เท่ากับการถามหากระบวนการ หรือมีกลไกอะไร ที่เป็นตัวเชื่อมโยงสิ่งที่เราอ้างว่าเป็นสาเหตุนั้น ต้องการการตอบปัญหาที่ว่าสาเหตุที่เราสงสัยนั้น ก่อให้เกิดผลดังกล่าวได้อย่างไร จึงสำคัญกว่าการสรุปว่าอะไรเป็นสาเหตุของอะไร นั่นเอง

2. เน้นวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์

ปรัชญาการวิเคราะห์ด้านแนวของสังคมนิยม (realism) นั้น สิ่งที่เป็นหลักการที่พื้นฐานที่สุด คือ การวิเคราะห์ถึงเรื่อง ความสัมพันธ์ (relation) ทาใช้เรื่องของสิ่ง (thing) เจกเช่นแนวการวิเคราะห์ในเชิงปฏิฐานนิยม (wilson 1983 : 168) ตัวอย่าง เช่น การวิเคราะห์เรื่อง ชนชั้น ในทัศนะของสังคมนิยม ชนชั้นก็คือรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ นั้นหมายความว่า สิ่งที่กำหนดความเป็นชนชั้นก็คือ ลักษณะของความสัมพันธ์นั่นเอง หมายความว่า โดยสภาพของนายทุน หรือกรรมาชีพ ไม่สามารถที่จะก่อให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นได้ ความเป็นชนชั้นนายทุนจะ เกิดก็ต่อเมื่อ มีความสัมพันธ์กันระหว่างนายทุนกับกรรมาชีพนั่นเอง

จากหลักการที่เป็นพื้นฐานที่สุด เมื่อนำมาวิเคราะห์งานวิจัย ก็จะส่งผลต่อการวิเคราะห์ที่แตกต่างกันระหว่างแนวทางสังคมนิยมกับแนวปฏิฐานนิยม กล่าวคือ การวิเคราะห์เรื่องสภาพของคนในชุมชน ที่ศึกษาวิจัย แนวปฏิฐานนิยมจะมองว่า สภาพภาพวัดจากดัชนี ดังนี้ เช่น รายได้ หลักทรัพย์ ทรัพย์สินเงินทอง บทบาท การได้รับการยกย่องในสังคม เป็นต้น โดยคิดว่าถ้าดัชนีดังกล่าวสูง ก็จะทำให้คน ๆ นั้น มีสภาพที่สูงตามไปด้วย แต่ถ้าจะวิเคราะห์ในเชิงสังคมนิยม ก็ไม่เชิงปฏิเสธดัชนีวัดสภาพดังกล่าว แต่มองว่าโดยตัวของดัชนีดังกล่าว หาได้ทำาให้คน ๆ นั้นมีสภาพที่สูงไม่ จะต้องวิเคราะห์ว่าเขาใช้ดัชนีเหล่านั้น สร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างไรต่างหากนั่นหมายความว่าเมื่อเรานำมาวิเคราะห์ สภาพภาพของเจ้ามือในสมมติฐานการวิจัย ส่วนหนึ่งก็จะวิเคราะห์ถึงดัชนีดังกล่าว ต่อมาก็จะวิเคราะห์ว่าเจ้ามือใช้ดัชนีดังกล่าว สร้างความสัมพันธ์ เชิงแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนอย่างไร จึงทำให้คนในสังคมมีสภาพทางสังคมสูงกว่า เป็นต้น

จากข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนของแนวทางการวิจัยที่มีพื้นฐานปรัชญา สังคมนิยมกับปฏิฐานนิยม ดังที่ได้กล่าวไว้ 2 ประการหลัก ๆ นั้นแล้ว ประเด็นหลักที่ทั้งสังคมนิยม และปฏิฐานนิยมยอมรับร่วมกัน หรือเป็นพื้นฐานที่มาของข้อมูลก็คือ ทั้งสองฝ่ายเห็นด้วยที่ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นศาสตร์ของการวิจัยนั้น จะต้องมึพื้นฐาน (ข้อมูล) ในเชิงประจักษ์ ความเป็นปรนัยและความเชื่อที่ว่า การกระทำใด ๆ ของบุคคลนั้นเป็นไปตามหลักการของเหตุผล

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า บุคคลมีเหตุผลในการแสดงพฤติกรรมมาใด ๆ ก็ตาม (Keat and Urry, 1982 : 5-8) และ (Wilson, 1983 : 173)

ตรงจุดนี้ จะสอดคล้องกับทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิจัย (การแลกเปลี่ยน, ทฤษฎีอำนาจและอิทธิพล) ที่เชื่อว่า มนุษย์มีเหตุผลในการเลือกที่จะแสดง หรือกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ในลักษณะของการให้อธิบายเชิงจิตวิทยา เช่น การเน้นที่สิ่งจูงใจ ผลตอบแทน ดังนั้นความเชื่อพื้นฐาน (assumption) ของแนวทางการอธิบายที่มองนี้จึงเป็นไปในลักษณะที่ว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้น ไม่ว่าจะระดับปัจเจกบุคคล หรือในระดับสังคมก็ตาม ล้วนถูกกำหนดโดยจิตใจ หรือความคิดของมนุษย์เองเป็นหลัก นั่นคือ พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้น เกิดจากแรงกระตุ้นของสิ่งจูงใจ (ผลตอบแทน) ทั้งหมด จะพบแนวทางการให้อธิบายที่มองนี้ได้ ในทฤษฎีการแลกเปลี่ยนอำนาจ และอิทธิพล ตัวอย่างเช่น การที่เจ้ามือ มีความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนกับนักการเมือง ทฤษฎีจะช่วยให้การตัดสินใจเลือก (มีความสัมพันธ์) อย่างมีเหตุผลของเจ้ามือโดยถือว่า พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้น เกิดจากความคิดที่มีเหตุผลของมนุษย์ หากใช้เกิดจากแรงผลักดันจากสภาพแวดล้อมไม่

นอกจากนี้ประเด็นที่งานวิจัยนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานการวิเคราะห์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เน้นการวิเคราะห์ส่วนย่อย หรือหน่วยการวิเคราะห์ในระดับปัจเจกบุคคล เป็นหลัก หมายความว่า การอธิบายพฤติกรรมของเจ้ามือในพฤติกรรมการเลือกที่มีเหตุผล และมุ่งแสวงหาประโยชน์สูงสุดให้ตนเอง เมื่อจะวิเคราะห์พฤติกรรมของโครงสร้าง หรือโครงข่าย ความสัมพันธ์ของเจ้ามือในระดับโครงสร้าง ก็จะถือเสมือนหนึ่งว่า โครงสร้างนั้นมีพื้นฐานแนวความคิดคล้าย ๆ กันกับการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลนั่นเอง จะพบว่าเป็นการใช้เหตุผลระดับตัวบุคคลมาอธิบายโครงข่ายหรือโครงสร้างของความสัมพันธ์ เป็นต้น